

- **eş-Şâtibî**, *el-Muvâfakât (İslamî İlimler Metodolojisi)*, çev. Prof. Dr. Mehmet Erdoğan, İz Yayıncılık, İstanbul 2015, 4 cilt.

Değerlendiren: Merve Ocak*

Akranları arasında yükselerek büyük imamlar arasına giren bir müçtehid, usulcü, müfessir, muhaddis, fakih ve dil bilgini olan İbrahim b. Musa b. Muhammed eş-Şâtibî, Malikî ve Hanefî mezhebinin uzlaştırmayı hedeflediği için ismi ‘uzlaşılabilir, anlaşılabilir’ anlamına gelen *el-Muvâfakât* ismini verdiği kitabını dört cilt halinde neşretmiştir. Eseri neşre hazırlayan Abdullah Dıraz, eserin tanıtımını yaparken; şer’î hükümlerin istinbatı için iki temel şart olduğunu ve bunların Arap dilini bilmek ve hikmet-i teşri’ ilmini ve şer’î maksatları bilmek olarak ikiye ayırmış ve sahâbeden sonra gelen neslin ikinci özelliğe sahip olamadıklarını belirtmiştir. Dıraz’a göre Şâtibî usul ilminin ihmal edilen bu kısmını ortaya koymak ve Şari’in şeriatı koymada gözettiği maksatları da içine alan külli esaslar ortaya koymakla yetinmemiş, bilakis Kitap (Kur’an) bahisleriyle ilgili ayrıntılara en geniş şekilde dalgı yaptığı istikrallarla şeriatın ruhu ile çok güçlü bağlantısı olan, usul ilmine köklü bir yakınlığı bulunan çok değerli inciler çıkarmaya muvaffak olmuştur.

Müellif eserinin ilk cildini yedi başlık altında ele almıştır ve ‘*mukaddimeler*’ başlığında usul-ı fikhın ve usul-ı fıkhıta kullanılan delillerin kat’iliği, öğretim konusunda şeriatın tutumu, ilim ve amel bütünlüğü, ilmin mertebeleri ve kısımları gibi konulara değinmiştir. Yazara göre ümmet, hatta sair milletler, şeriatın şu zarurî beş esasın korunması için konulmuş olduğunda ittifak etmişlerdir. Bunlar: din, nefis, nesil, mal ve akıldır. Bütün ümmete göre bunlar, dinden olduğu zorunlu olarak bilinen şeylerdendir. Hâlbuki bunlar ne belli bir delil ile sabit olmuşlardır ne de sadece ona dönük olacakları bir esasa dayanmaktadırlar. Aksine, bunların şeriate olan uygunluğu, belli bir konuya ait olmayan ve sayısız denilecek kadar çoklukta delillerin istikrassından elde edilmiştir (sh. 31). Şâtibî şer’î meselelerde nakil ve aklın birbirini desteklemesi durumunda, naklin öne alınıp metbu’ kılındığını, aklın ise geri alınıp tabii kabul edildiğini delilleri ile açıklamıştır. Müellif şer’an matlup olan ilimlerin sadece amellerin istenilen şekle uygun ve noksatsız olarak yapılmasının temini için olduğunu belirtmiştir. Amellerin kalple, sözle ve sair organlarla yapılabilen cinslerden olması arasında fark yoktur ve burada bunların hepsi kasdedilmektedir. Eğer ameller normal şartlar içerisinde eksiksiz olarak ilme uygun

* Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Lisans Öğrencisi

şekilde cereyan ediyorsa, o ilim gerçek ilimdir. Eğer ameller normal şartlar altında o doğrultuda gerçekleşmiyorsa yani ilmin tatbik edilebilirlik özelliği yoksa ona ilim demek mümkün değildir; çünkü gereği olan amel istenildiği şekilde ve eksiksiz olarak gerçekleşmemektedir. Bu ise fasittir. Çünkü ilmin cehle dönüşmesi söz konusudur.

Şâtıbî şer'î hükümlerin alt başlığı olan "teklifi hükümler" konusunda mübah, mendup, mekruh, vacip ve haram kavramlarını detaylıca ele almıştır. Yazara göre her mübah mutlak surette mübah değildir, onun mübahlığı sadece cüz olarak ele alınması durumunda söz konusudur. Külli olarak ele alınması durumunda ise işlenmesi matlup ya da terki matlup bir hal almaktadır. Müellif kifaî talebin herkese yönelik olduğunu ancak içerinden bir kısmı onu yerine getirdiği zaman diğerlerinden yükümlülük düşeceğini anlatırken buradaki asıl kuralın farzı kifayede 'talebin belirli bir kesime yönelmiş olması' olduğunu, bununda rastgele bir kesim değil, bilakis istenilen fiili yapmaya ehil olan kimse olduğuna vurgu yapmıştır.

Yazar "vaz'î hükümler" konusunda sebep konusunu işlemiştir ve sebebin bir hüküm için, o hükmün hikmetinin gereği olmak üzere şer'an konulan şey olduğunu belirtmiştir. Şâtıbî'ye göre sebebi işleyen kimse, müsebbebi ortaya koymanın kendi yetki ve ihtiyarıyla ilgisi bulunmadığı şuuru içerisinde olmalıdır. Eğer kişi sebebi işlerken müsebbebi failine (Allah'a) havale eder ve ondan tamamen sarfı nazarda bulunursa bu kendisinin ihlasi, Allah'a olan itimat ve tevekkülü için daha uygun olur.

Müellif "şart" başlığında şartı, hikmeti ya da hükmü konusunda meşrutun vasfı mesabesinde olan şey olarak tanımlamış ve aklî, carî olan adet-i ilahi gereği olan ve şer'î şartlar olmak üzere üçe ayırmıştır. Aklî şartlara ilim için hayat, carî şartlara görmek için ışığın bulunması, şer'î şartlara ise namaz için ise taharet örneklerini vermiştir. Şâtıbî "mani(engel)" başlığında maninin menettiği şeyin illetine münafi bir illeti gerektiren sebep olduğunu söylemiş ve manilerin Şâri'ce maksud olmayan şeyler olduğunu, yani Şâri' Teala'nın onların mükellefler tarafından ortaya konulmaları ya da ortadan kaldırılmaları doğrultusunda bir kasdı bulunmadığını belirtmiştir. Yazar "azimet ve ruhsat" konusunda azimetlerin, Allah'ın kullar üzerindeki hakkı; ruhsatların ise Allah'ın bir lütfu neticesinde kulların elde ettikleri hazlar olduğunu söylemiş ve ruhsatın sadece ruhsat olması açısından hükmünün mübah olduğunun altını çizmiştir. Yazara göre ruhsat kelimesinin aslı mükellefin yükümlülüğünü hafifletmek ve ondan güçlüğü kaldırmak demektir. Eğer ruhsatlar mendup ya da vacip olmak üzere işlenmeleri emredilen bir şey olsalardı, o takdirde ruhsat değil azimet olurlardı (sh. 310).

Ebu İshak Eş-Şâtîbî *el-Muvafakat* isimli eserinin ikinci cildine Kitabü'l Makasid ismini vermiş ve kitabını altı başlığa ayırmıştır. Şâtîbî “*şâri'in şeriatın konulmasındaki*” kasdı isimli başlığında, yaratılış konusunda gözetilen maksatlardan zarurî, hacî ve tahsini maksatları açıklayarak örneklendirmiştir. Müellif bu üç mer-tebenin tamamlayıcı unsurların öneminden bahsetmiş ve aslı zarurî olan tamamlayıcı unsurlara misal olarak kısasta tarafların her yönden birbirine eşit olmaları hükmünü, hacıyyat konusunda tamamlayıcı unsurlara küçük kızın evlendirilmesi durumunda denklik ve mehr-i misil aranmasını, tahsinî konulardaki tamamlayıcı unsurlara örnek olarak ise tuvalet adabını vermiştir (sh. 11). Şâtîbî verdiği örneklendirmelerden zaruriyyatın hacıyyat ve tahsiniyyat için asıl teşkil ettiği ve asıl olanın zaruri olduğu, hacıyyatın zaruriyyat için tamamlayıcı bir unsur mahiyetindeyken, keza tahsiniyyatın da hacıyyat için tekmile durumunda olduğu sonuçlarına varmıştır. Yazar dünyevî ve uhrevî maslahatlara değinmiş, dünya hayatında mevcut bulunan maslahatlar ve mefsedetlerin tümünün asla katkısız olmadığını söylemiş ve Şâri' Teala'nın şeriatı vaz etmesindeki amacının dünyevi ve uhrevi maslahatların gerçekleştirilmesi olduğunu tespit etmiştir. Şâtîbî'ye göre şer'an celb edilmek istenen maslahat ve defedilmek istenen mefsedetler, sadece ahiret hayatına yönelik bir dünya hayatının gereklerini temin için dikkate alınmakta, sırf nefislerin arzu ve istekleri doğrultusunda celb ya da defleri istenilmemektedir. Yazar Şâri'in teşri sırasındaki maslahatların teminine yönelik amacının mutlak ve genel bir özelli-k arzettiğini ayrıca külli kaideler konulurken ve onların yürürlükleri istenirken dikkate alınan hususun onların çerçevesi içerisine giren cüzi meseleler olduğunu belirtmiştir.

Müellif “*şeriatın anlaşılma için konulmuş olması*” başlığında beş meseleye vermiş ve bu meselelerde Kur'an'ın Arap diliyle indiği, dolayısıyla onu anlama çabasının da yine Arap dili vasıtasıyla olacağına vurgu yaparak Arap dilinin özelliklerinden ve Arapların o dönemde ilerleme gösterdikleri Nücum (Yıldız İlmi), Enva (Atmosfer Bilgisi) gibi ilimlerden bahsetmiştir. Yazara göre şeriatı anlamak için mutlaka ümmilerin yani Kur'an'ın kendi dilleriyle indiği Arapların bildiği hususlara tabi olmak gerekecektir. Yapılması gereken şey, ilahi kelamın manasını anlamaya özen göstermektir; çünkü sözden gözetilen amaç mana olmaktadır (sh. 85).

Şâtîbî “*şeriat, gereğiyle yükümlü tutulmak için konulmuştur*” başlığında on iki mesele işlemiş ve bu bölümde teklifin şartı ya da sebebinin, yükümlü tutulan şeyin kudreti dahilinde bulunması olduğu ilkesinden hareketle, insan tabiatında mevcut bulunan özelliklerin ortadan kaldırılmasının ya da insanda cibillî olan karakterlerin izalesinin istenilemeyeceğini, Şâri' Teala'nın getirdiği yükümlülüklerle kişilerin

meşakkat ve sıkıntıya sokulmasını istemediğini söylemiştir. Yazara göre mutat ölçüde meşakkat içeren yükümlülükler, içermiş oldukları bu meşakkatlerden dolayı talep konusu olmuş değildir; aksine bunlar içerdikleri maslahatlar için istenilmiş olmaktadır. Şeriat, teklif konusunda mutedil, orta yollu; iki aşıra uca meyletmeksiz bir yol izlemekte; kulun gücü dahilinde ve meşakkatsiz olarak yapabileceği hükümler getirmekte, çözümlere meydan vermemektedir. Şâri' Teala, şeriatı koyarken sadece mükellefin heva ve heveslerine tabi olmaktan kurtarılmasını ve böylece sadece Allah'a kul olmasını amaçlamıştır.

Yazar Şâri'in, "*mükelleflerin şeri hükümler altına girmesindeki kasdı*" (Mükellefin Şeriatla Yükümlü Tutulması) başlığı altında yirmi mesele ele almıştır. Müellife göre şeriatın konuluşunda gözetilen şer'i maksat, mükellefin heva ve hevesinden koparılarak, kendi ihtiyarı ile Allah'a kul olmasını sağlamaktır. Şer'i maksatlar aslî ve talî olmak üzere iki kısım (sh. 180). Aslî maksatlar mükellefe ait bir haz bulunmayan maksatlardır. Bunlar her şeriatte dikkate alınmış bulunan zaruri esaslardır. Talî maksatlar ise mükellefe ait hazların dikkate alındığı maksatlardır. Mübahlardan faydalanılması, ihtiyaçların giderilmesi gibi insanın yaratılışıyla ilgili gereksinimlerin karşılanması bunlar yönünden olur. Amellerin aslî maksatlar üzerine bina edilmesi, mükellefin bütün davranışlarını ibadet haline dönüştürür. Şâtîbî şer'an talep konusu olan şeylere değindikten sonra Şâri'in amellerde gözetmiş olduğu maksatlardan biri olan devamlılık konusuna ve şeriatın mükellefler açısından külli ve genel olduğuna değinerek Hz. Peygamber'in hayatından kesitler vermiştir. Yazar mükellefe nisbetle ibadetlerde asıl olanın onların taşıdıkları anlamlara bakmaksızın kullukta bulunmak olduğuna; adetlerde ise asıl olanın onların içerdikleri manaları esas almak olduğuna dikkat çekmiş ve ibadet ve adetler arasındaki fark ve benzerliklere yer vermiştir.

Müellif "*yükümlülüklerde mükellefin maksadı*" başlığında amel ve niyetin birbiriyle ilişkisini, Şâri'in mükelleften beklediğinin, onun amel sırasındaki kastının teşri sırasındaki kendi kastına uygun düşmesi olduğunu anlatmıştır. Yazara göre şer'i yükümlülüklerde, kendisi için meşru kılınandan başkasını arayan kimse, şeriate ters düşmüş olur. Kim şeriate ters düşerse onun ameli batıldır. Şâtîbî dokuzuncu meselede Allah haklarında mükellefin hiçbir müdahale ve tercih hakkı bulunmazken kulun kendisine ait haklarında ise tercih hakkı bulunduğu değinmiştir ve hükümlerin maslahatlar için konulduğu sabit olduğuna göre, amellerin değerlendirilmesi maslahat prensibi ile yapılacaktır ilkesinden hareketle şeriatte yerilen, batıl olduğu belirtilen ve yasaklanan hilelerle şer'i bir esası ortadan kaldıran ve şer'i bir maslahatla ters düşen hileleri inceleyerek ikinci cildine son vermiştir.

Şâtıbî *el-Muvafakat* isimli kitabının üçüncü cildini yedi başlıkta ele almıştır. Yazar “*delillerle ilgili genel esaslar*” başlığında şer’î cüzî meselelerin dikkate alınıp, küllî esasların ihmal edilmesinin hatalı olduğu, şer’î delillerin akli esaslara ters düşmediği, delillerde asıl olanın has değil umum olduğu, Araplarca bilinmeyen mecazi manaların dikkate alınmadığı ve delillere yaklaşım türleri gibi konulardan bahsetmiştir. Müellife göre istikra neticesinde bir kaideye ulaşılır ve sonra cüzi bir mesele hakkında, bu kaideye herhangi bir şekilde ters düşen bir nas gelirse; mutlaka aralarının telif edilmesi yoluna gidilecektir. Çünkü Şâri’, o cüzi hakkında nas koyarken, mutlaka diğer taraftan o küllinin korunmasını da istemiştir. Bu durumda Şâri’in dikkate aldığı bir şeyi ihmal ederek kaidelerin ihlal edilmesi mümkün değildir. Bu sabit olunca da, küllî dikkate alınırken, cüzinin ilga edilmesi mümkün değildir. Yazar selef-i salihinin delillerle amelî hakkında bilgi vermiş ve şer’î deliller üzerinde duran kimselerin o delillerden ilk nesillerin ne anladıklarını göz önünde bulundurmalarının mecburîliğinin, selefî amel edegeldiklerine uygun düşen mananın doğru olmaya en layık, ilim ve amel için en uygun davranış olduğunun altını çizmiştir.

Şâtıbî “*muhkemlik ve müteşabihlik*” başlığı altında muhkem kelimesinin anlamına, şeriattaki müteşabihlere, küllîlerde şeriattın bulunmamasına, müteşabihlerin teviline ve tevilin şartlarına değinmiştir. Yazar, Ali İmran suresi yedinci ayeti delil göstererek muhkemler hakkında ‘Onlar kitabın anasıdır’ buyurulmasının muhkemlerin büyük çoğunlukta olduklarının göstergesi olduğunu, bir şeyin anasının, o şeyin büyük çoğunluğunu ve tamamına yakın kısmını teşkil ettiğini ve ayetteki ‘*Diğerleri de müteşabih ayetlerdir*’ kısmının az olan tarafı kastettiğini belirtmiştir. Müellif şeriatta mevcut müteşabihliği hakikî ve zafî müteşabihlik olmak üzere iki türlü olduğunu söylemiş ve birinci kısmın ayetten kastedilen müteşabihlik olduğunu, bu tür müteşabihlerin manalarının anlaşılmasına bizim için imkân olmadığını onların anlaşılmaları için delil de konulmadığını açıklamıştır (sh.87).

Yazar “*şer’î hükümler ve nesh*” konusunda neshin çoğunun Medine döneminde meydana geldiğine, şeriattaki mensuhun azlığına, selefî göre neshin anlamına ve küllî esaslarda neshin olmamasına değinmiştir. Şâtıbî’ye göre Mekke döneminde inen şer’î hükümler genelde küllî hükümler ve dinin aslı ile ilgili genel esaslar olduğuna göre, bu durum Mekke döneminde inen hükümler içerisinde neshin çok az meydana geldiğini gösterir. Çünkü nesh, küllî esaslar hakkında her ne kadar aklen mümkün olsa da fiili olarak vuku bulmaz. Dolayısıyla Mekke döneminde inen hükümler hakkında nesh iddiasında bulunan kimse, iddiasını kesin olarak ortaya koyacak delil getirmediği kendisinden bu nesh iddiası kabul edilmeyecektir. Yazar mütekaddimin nesh kelimesini, lafızların zahirlerinden hükümlerin çıkarıl-

ması sırasında, Şâri'in maksadı olmayan manaları vehmettiren unsurların açıklanması anlamını kastettiklerini bu durumda onların ıstılahlarında nesh kelimesinin usulcülerin ıstılahları olan nesh kelimesinden çok daha kapsamlı olduğunun altını çizmiştir (sh. 99-102).

Şâtıbî "emir ve nehy" başlığında şer'an talep konusu olan şeylerden ve bunların özelliklerinden bahsetmiştir. Yazar talebin asıl ya da tabiiye yönelik olması arasında fark olduğunu belirtmiştir. Bütüne yönelik talep, dikkate alma açısından tafsil veya nitelik ya da cüziyata yönelik olan talepten daha güçlüdür. Müellif emir ve nehiylerin tekit açısından hep aynı düzeyde olmadığına, amellerin gerek işlenilmesine gerek terkine yönelik talebin dozunun farklılığına ve bu farklılığın emirlerin yerine getirilmesi, nehiylerden de uzaklaşılması sonucunda ortaya çıkan maslahatın, aksi durumda beliren mefsedetin farklılığı yüzünden olduğuna değinmiştir.

Müçtehit "umum ve husus" başlığında umum için konulmuş sigalardan, umumi ve mutlak kaidelerin özelliklerinden ve mükellefin fiilinde hâkimin de hükmünde hata etmesi konularından bahsetmiştir. Müellife göre çeşitli münasebetlerle ortaya konan, farklı yerlerde tekrarlanmak suretiyle durumu tekit ve teyid edilen ve sözün kullanılış şekillerinden maksadın bu olduğu anlaşılan her esas, umumu üzere caridir. Bu tür esaslar (kaideler) içerisinde en çok tekrarlananlar Mekke döneminde konulmuş olanlardır; adaleti, iyilik yapmayı emretmek gibi. Ama umum tekrar ve tekid edilmemiş, fikhın çeşitli bölümlerinde kullanılmamış ise, o zaman ona doğrudan sarılma konusunda durmak gerekir ve mutlaka o umuma ters düşen bir muarızın, ya da onu tahsis eden bir muhassısın bulunup bulunmadığını araştırmak gerekir (sh 256).

Müellif "mücmel ve mübeyyen" konusunda Hz. Peygamber'in sözlü ve fiili beyanları, sözlü ve fiili beyan arasındaki fark, vaciplerin hükümleri sahabe beyanları gibi konuları ele almıştır. Yazara göre beyan, hem söz hem de fiil ile gerçekleştiğine göre, bunun Hz. Peygamber'e nisbetle olduğu gibi, alimlere nisbetle de gerçekleşmiş olması gerekir. Selef-i salih işte bu şekilde kendilerine uyulan kimseler olmuşlardır.

Yazar "tafsili üzere deliller – kitap" başlığında birinci delil olan Kitap ve nüzul sebeplerini bilmek, Kur'an'a nispet edilen ilimler, Re'y ile Kur'an tefsir gibi konulara değinmiştir. Şâtıbî muhatabın kulluk vasfını gerçekleştirmesinin, Rablığın ancak Allah'a ait olduğunu ikrarı gerektiren her bir manada, Kur'an'ın batını ve onun indirilişinden gözetilen amaç olduğunun altını çizerek sırat-ı müstakimden kayan ve sapan her kimsenin, anlayış ve ilim açısından Kur'an'ın batınından kaybı oranında saptığını; Hakk'a ulaşan ve doğruyu elde eden kimsenin, keza onun batınına olan vukûfiyeti oranında başarılı olduğunu açıklamıştır (sh.375-77).

Şâtübî kesin bir delil olmadan Allah'ın kitabı hakkında söz etmekten kaçınmak gerektiğini, Kur'an hakkında değerlendirme ve tefsir yapacak, söz söyleyecek kimse- nin söylediği sözü Allah'a kastettirmiş olacağını unutmaması gerektiğini teklif ederek üçüncü cildine son vermiştir.

Müellif dördüncü cildini altı başlığa ayırmıştır. “*ikinci delil: sünnet*” başlığında sünnetin manası, yeri, çeşitleri ve sahabe'nin sünneti uygulamasına, “*icthad*” başlığında ise icthadın kısımları, dereceleri, icthatta hata, icthatta hatanın meydana gelmesinin sebepleri ve şeriat alimleri arasındaki görüş ayrılıklarının sebepleri gibi konulara değinmiştir. Yazara göre şeriatın aslında bir ihtilaf yoktur ve ihtilaf esası üzerine kurulmamıştır. İhtilaf, şeriatte Şari' Teala'nın maksadı olmak üzere kendisine başvuru olan bir esas değil, aksine var olan ihtilafların şer'i bir esastan kaynaklanmayıp, mükelleflerin bakışlarından ve onların imtihan edilmeleri amacıyla kaynaklanmıştır (sh.130). Şâtübî Kur'an'da müteşabihliğin, ulemanın belirttiği gibi sadece ne teşbihi anımsatan Allah Teala ile ilgili durumlardan ne mücmel ibarelerden, ne nasih ve mensuhla ilgili konulardan, ne de daha başka zikrettikleri şeylerden ibaret olmayıp daha genel bir anlam içerdiğini, aksine ondan maksadın ayetin altına giren her şey olduğu tezini savunmuştur. Müellif icthadi meselelerde farklı görüşlere sahip olan müçtehidler arasında karşılıklı dostluk, şefkat, saygı ve sevgi olageldiğini, bunların birbirine düşman gözüyle bakan gruplar, ayrı ayrı fırkalar haline dönüşmediğini çünkü hepsinin de Şari' Teala'nın kastına ulaşma konusunda birleştiğini hatırlatmıştır.

Yazar Fetva başlığında ideal müftünün özellikleri, ümmet içerisindeki konumu- na değinmiştir. Şâtübî'ye göre alim, bir hüküm, emir ya da nehiy hakkında bir söz söylediği zaman aslında o şey kendisi ve diğer mükellefler arasında müşterek bir şey olmaktadır. Dolayısıyla eğer o söylediği şeye uygun hareket ederse doğru söylemiş; yok tersine hareket ederse yalan söylemiş olur. Muhalefet hali ile birlikte fetva sahih olmaz; fetva ancak uygunluk halinde sahih olur.

“*İstifta ve iktida*” konusunda Şâtübî müçtehidin görüşüyle amel edilmesi ve ona uymanın hükmü konusunu incelerken İmam Malik'in kişiliği, ilmi, olaylara yaklaşım tarzı, değer verdiği ve kerih gördüğü şeylere dair hayatından örnekler vererek bir müçtehidin nasıl olması gerektiğini anlatmıştır.

Müellif son cildine ek olarak kattığı “*tearuz ve tercih ve cedel ilmi*” başlıklarında soru ve cevaba dair hükümlerden bahsetmiştir. Yazar çok soru sormanın ve meseleleri akli bahisler ve tamamen nazari olan ihtimallerle teyit yoluna gitmenin Hz. Peygamber tarafından yerildiğinin altını çizmiş ayrıca emanet ve doğrulukla

bilinen, din ve takva sahibi kimselerin yolu üzere olduğu malum olan bir âlime itirazda bulunmanın hiçbir fayda sağlamadığını söylemiştir.

Şâtıbî el-Muvafakat isimli dört ciltlik eserinin son sözlerinde bu kitaptan gözetilen amacının tamamlanmasına hamd etmiş, bu kitapta usul ilminin tahkiki yanında öyle bir ilim vardır ki, onun sayesinde selefin yoluna gidilir, inceleme ve değerlendirme sırasında karşılaşılabilecek karışıklıklar, farklı düşünceler karşısında apaçık olana vakıf kılar diyerek usul ilmine dair yazmış olduğu, içerisinde altmış iki mesele ve kırk dokuz fasıl bulunan değerli eserine son vermiştir.